

KONCEPCIÓ-JAVASLAT AZ MTA TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET 1994–1996. ÉVI MUNKAPROGRAMJÁHOZ

„A csak kutatásra adott, állami költségvetésből fizetett állások arra szolgálnak, hogy a tudományos élet más alapfunkciójú műhelyeiben (egyetem, közgyűjtemény) el nem készíthető a kézikönyveket a szakma egészének és a társadalomnak előállítsa. Az ösztársadalmi és szakmai igényű kézikönyvek a modern korban jól szervezett infrastruktúrát, fróli-szerkesztői funkciók tervszerű egymásra épülését kívánják. A társadalomtudományos kutatóintézetek — függetlenül a rendszerváltástól is — a szakmák modern tudományos nagyzemői lehetnek az 1990-es években.” E mondatokkal körvonalaztuk elképzelésünket 1990-ben a Történettudományi Intézet helyéről a hazai társadalomtudományos kutatóintézmények között. Akkor az igazgatói pályázatot az 1991–1995. évre nyújtottuk be. Az 1990-ben rögzített kiindulópontunkat továbbra is érvényesnek érezzük, amikor elképzeléseinket körvonalazzuk az Intézet következő kutatási-működési periódusáról. Ezen alapelvből indultunk ki, amikor az 1991–92. év során többször megejtett felülvizsgálatokhoz készített beszámolóinkat megfogalmaztuk. Az Akadémia II. Osztálya a tudományági főosztállyal egyetértésben e beszámolóinkat, és így az Intézet célkitűzés-rendszerét elfogadta. Hozzá kell tennünk: az alapelvek célozta intézeti szerepkör a szakmán belüli hagyományokra épül. Az Intézet a korábbi években is részben a szakma legfontosabb kézikönyveinek készítője, szerkesztője, részben pedig a hazai történettudományos szakmai szervezetek egyik otthona volt.

I. Össz-szakmai feladatok

Az Intézet a következő években is székhelye marad a szakma folyóiratszerkesztőségeinek, és részben a különböző szakmai bizottságoknak. Sőt, mind nagyobb szerepet kell, hogy vállaljon a központi történettudományos könyvsorozatok, folyóiratok szerkesztésében. Az elmúlt akadémiai periódusban sikerült a *Történelmi Szemle* több évi lemaradását behozni azzal, hogy az Intézet a maga kezébe vette a szerkesztés mellett a folyóirat kiadását is. Sikerült a szakma kismonográfia-sorozatának (*Tanulmányok a társadalom- és művelődéstörténet köréből*) életben tartása. Elgondolásunk szerint a következő években az Intézetnek az eddiginél nagyobb szerepet kell vállalnia a szakma idegen nyelvű publikációs fórumainak továbbéltetésében, illetve új életre keltésében. Törekedni kell arra, hogy az *Acta Historica* és a *Studia Historica* ismét megjelenjék, és súlyt kell helyezni arra, hogy az idegen nyelvű publikációk megfelelő szervezeti keretet kapjanak (ezek között elsőrangú helyet foglal el az 1995. évi montreali történész világtalálkozásra készülő idegen nyelvű kiadványok szerkesztése és kiadása, ahogy azt az Intézet elvégezte az 1990. évi madridi világtalálkozás esetében is). De gondozásunk alá kell vonni az eddig Intézetten kívül készült *Új Történelmi Tár* sorozatot is, és élve az Akadémia kiadványügyi bizottságának segítségével, életre kell támasztani az *Értekezések a történettudomány köréből* c. kismonográfia-sorozatát is.

Kézikönyvek, monográfiák

Ahogy azt az 1990. évi pályázatunkban jeleztük: az Intézetnek a kilencvenes években a kézikönyvek szerkesztésében és kiadásában a korábbiaknál nagyobb energiákkal kell közreműködni. 1993-ban újtára indítottuk a *História-könyvtár* sorozatot, amely azt tűzi ki célul, hogy a szakma és a tanártársadalom számára a legfontosabb segédkönyveket biztosítsa. A sorozatban helyet kapott az évi Történeti bibliográfia; Magyarország és a világ történelmével kapcsolatos kronológiák, adattárak; a szakmában új feldolgozási szempontokkal készült monográfiák; a szakma újabb problémáinak, vitakérdéseinek összefoglalására készült füzetek (Előadások a Történettudományi Intézetben), és hamarosan megindítjuk a sorozat új osztályként a *Magyarország Történeti Atlaszát* (a négy kötet első darabját az 1994. évi könyvnapra jelentetjük meg). A következő években a sorozatot folytatni kívánjuk: az 1994. évi könyvnapra szánt kötetek már nyomdában vannak és az 1995–96. évre tervezett nagyobb munkákhoz már hozzáfogtunk (így például egy új, nagy terjedelmű magyar történeti kronológia, valamint egyetemes történeti kronológia, egy szakmailag-módszertanilag új szempontú történeti képeskönyv). Az Intézet tehát az 1994–96. években a kézikönyvek készítése és szerkesztése terén megkezdett munkálkodását tovább folytathatja.

Az Igazgatóságnak, és személy szerint az igazgatónak is meg kell találnia az *egészséges egyensúlyt* a *kézikönyv-készítés* és a *monográfiák* írása között. A Magyarország története 10. kötetes szintézis figyelmeztet arra: a kézikönyvek „erőltetése” igen sok kollégából hoz elő olyan szintetizáló tulajdonságokat, amelyek korábban az illető munkásságában elsikkadtak. És segíti hozzá nemcsak az olvasót, nemcsak az egész történettársadalmat, de a szerzőt is a korábbinál szélesebb tematikai és módszertani szemlélethez. Ugyanakkor a kollektív munkával készülő összefoglalók, vagy éppen adatfeltárára törekvő kézikönyvek készítése és szerkesztése több egyéni életművet foglalhat magába vagy temethet is maga alá. Most, amikor az Intézet a korábbinál jóval kisebb kutatói létszámmal dolgozik és gyakorlatilag ugyanazon vezető gárdának kell a különböző típusú kézikönyveket írnia, szerkesztenie, amely vezető gárda a nagymonográfiák készítésére is alkalmas volna, most fennáll annak a veszélye, hogy ez utóbbi, a monográfia-írás, késmi fog. És fennáll annak a veszélye, hogy kivész a történetírást szakmai-gondolati téren leginkább előrelendítő individuális műfaj. Vagy: éppen a talán kevésbé tehetséges kollégák jutnak csak a monográfia-íráshoz szükséges időhöz. Kronológiák, adattárak, történeti atlasz, bibliográfiák és *ugyanakkor* nagy történeti monográfiák írása — e két történetírói műfajt kell megfelelő érzékkel egymás mellett éltetni az Intézet tudományos tevékenységében. Az egyetlen lehetséges megoldásnak azt tartjuk, hogy az Intézet vezetésének, azaz az Igazgatóságnak és az osztályvezetőknek „személyre szabottan” kell az egyes munkatársak személyi, illetve az Intézet kollektív munkálatainak programját meghatározni.

Ugyanígy vigyázni kell az Intézet vezetésének a következő években a *kutatói*, valamint a *szerkesztői, szervezői, kiadói* tevékenység *helyes egyensúlyának* megőrzésére. Az Intézetben az elmúlt években szerkesztett és kiadott kézikönyvek sikere könnyen vezethet oda, hogy ez a kényes egyensúly megbillen. A kutatás és az írás a legszemélyesebb jellegű szellemi tevékenység. A *kutatói* és *írói individuum* tisztelete és kibontakozási lehetőségének biztosítása a kutatóintézet igazgatójának egyik legfontosabb feladata. Gondosan kell tehát megválogatni a munkatársak intézeti programját, tekintettel arra, kiben van nagyobb képesség a kollektív jellegű feladatok végzésére, és kik azok, akik elsősorban az individuális munkában mutatnak nagyobb tudást.

Nemzetközi kapcsolatrendszer — nemzeti reprezentáció

Az Intézet e fent említett központi kutatásszervező és szakmai szerepét hagyományosan tölti be a szakma nemzetközi kapcsolatrendszerének biztosításában. Már Ránki György 1985. évi igazgatói pályázata is külön intézeti feladatként jelölte meg a nemzetközi szakmai kapcsolatrendszer ápolását. 1990. évi pályázatunkban jeleztük: a szovjet zóna leépülése, a határok szabadabbá válása után e szakmai kapcsolatrendszer működése sokkal decentralizáltabb lehet,

mint 1989 előtt. Kevésbé szükséges e kapcsolatrendszernek intézményesen és sokkal erősebben individuálisan működni. Az elmúlt három esztendő tapasztalata azt mutatja: a nemzetközi szakmai kapcsolatrendszerekben az intézményekre ugyanolyan szükség van, mint 1989 előtt, csak éppen az intézeti részvétel jellege kell, hogy megváltozzék. Nyugat-Európában is mind erősebben tisztában vannak azzal: csakis a fejlett infrastruktúrájú intézmények (nem utolsósorban a gombamódra szaporodó kis létszámú társadalomtudományi kutatóhelyek) képesek az óriásivá dagadt *nemzetközi szakmai adminisztráció szervezésére* és nem utolsósorban a szakmai konferenciák előkészítésére. A társadalomtudományokban is olyannyira „nemzetköziesedett” a szakma művelése, hogy egy-egy nemzetközi konferencia időpontjának összehangolása, az anyagok elkészítése, a konferencia szervezőmunkájának ellátása, az előadások publikálása már csakis korszerű infrastruktúrával rendelkező intézményekben lehetséges.

De arra is ráébrednek lassan a kisebb államok, illetve nemzetek történetírásai is, hogy társadalomtudományos kutatóintézeikre a tudomány „nemzeti reprezentációja” szempontjából is szükség van. A tudományos vélemény-nyilvánításnak és értékelésnek nem lehetnek nemzeti szempontjai, de a tudományszervezésnek igenis vannak. Mind a természet-, mind a társadalomtudományoknak a nemzeti nyelvű tudományművelésben határozott funkcióik vannak. Európa kis nemzetei mindinkább ráébrednek arra, hogy sem a színvonalas anyanyelvű oktatás, sem az utánpótlás-képzés nem képzelhető el az *anyanyelvű tudományos kultúra* és az ahhoz tartozó folyóirat- valamint intézményrendszer kialakítása nélkül. A nemzetközi tudományosságunknak lehetnek közlekedő nyelvei, de ezek a közlekedő nyelvek csak bizonyos kapcsolattartásra alkalmasak. Belátható időn belül nem várható el, hogy a társadalomtudományok művelői valamiféle egységes nyelven (pl. angolul vagy németül) fognak tudományosan gondolkodni vagy írni. Az anyanyelvű nemzeti tudományosság „külföldre”, azaz idegen nyelvekre közvetítésének — az egyéni utak mellet — szervezeten is kell történnie. Ennek a nemzetközi tudományszervezési reprezentációnak legjobb műhelyei a kutatóintézetek a maguk modern infrastruktúrájával.

A Történettudományi Intézetnek tehát a következő években is a magyar és idegen nyelvű történetírás között szervezeti kapcsolódást biztosító elsőszámú műhelynek kell lennie. Ennek a hagyománynak a továbbfejlesztésébe illeszkedhet az idegen nyelvű publikációs rendszer kézbe fogása. Ugyanígy az Intézetnek kell más intézményekkel együttműködve arról is gondoskodnia, hogy a nemzetközi konferenciák és az idegen nyelvű publikációk fórumait szervezeten használjuk fel a hazai tudományos gondolkodás formálására, a kutatói-frói gondolkodásban a történelem *világtörténeti összefüggéseinek* állandó szem előtt tartására. Ezeket a szervezeti-intézményes kereteket használhatjuk ki arra is, hogy a szakma nemzetközi áramában keletkezett módszertani-szemléleti újítások megfelelő adaptációra találjanak a hazai történettudományban, illetve a hazai történettudomány legfontosabb nemzetközi érdeklődésre számot tartó ilyen jellegű „vívmányai” bekerüljenek a történettudomány nemzetközi áramába.

Az igazgatónak tehát igen nagy súlyt kell helyezni a következő években e nemzetközi kapcsolattartás menedzselésére, személyesen is átlátással kell rendelkeznie a magyar- és a világtörténelem számunkra legfontosabb kapcsolódásairól és átlátással kell rendelkeznie a hazai és a nemzetközi történettudományos szervezetek egész kapcsolatrendszeréről. Tervszerűen és leleménnyel kell alakítania e kapcsolatrendszert.

Közép-Európa és a magyar történettudomány

Különös gondot kíván az Igazgatóságtól és személy szerint az igazgatótól is a magyar és a *szomszédos országok* történettudományának viszonya. Ismeretes, hogy a szovjet zónán belül ez a viszony formálisan kitűnő volt, tartalmilag már igencsak sok kívánni valót hagyott maga után. 1989-et követően ezek a kapcsolatok már nem formálisan kötelező vonzatai a „szocialista internacionalizmus” hirdetett politikájának. És 1989 után a térséget elöntő friss nacionalizmusok szinte felszóltották a történetírásokat az egymás elleni acsarkodásra. Magyaror-

szág helyzetét nehezíti e téren az is, hogy a szomszédos országok vezető politikusi és értelmiségiei az ottani magyar kisebbségek miatt barátságatlanul tekintenek a magyar államra és a magyar nemzetre, illetve a magyar nemzeti kultúrára. Mindezzel együtt az elmúlt esztendőkből — nem utolsósorban a minden kormányzati és költségvetési tényezőktől független Európa Intézet segítségével — sikerült a magyar és a szomszédos országokbeli történészek között a kapcsolatokat szorosabbra fűzni és őszintébbé tenni, mint azok bármikor voltak az elmúlt 70 esztendőben. A Történettudományi Intézet Igazgatóságának a következőkben is törekednie kell arra, hogy az állami adminisztrációk egymásra acsarkodásától, a nemzeti jel-szavakkal szavazatokat reménylő érzelmi megnyilatkozásoktól távol tartsa a szakmát és ezzel hozzájáruljon a térség népeiben a higgadt és reális egymást-megismerés kialakításához. Nem kell ehelyütt külön foglalkozni azzal, hogy a fent említett állami-nemzeti acsarkodások alapanyaga elsősorban a történelem felidézése és értelmezése.

Itt kell arra is utalni, hogy az Akadémia Történettudományi Intézetének feladatai vannak a *határokon túli magyar tudományosság* segítése terén. És ezt a segítséget csakis akkor végezheti eredményesen, ha a szomszédos többségi nemzetek történetírásával, illetve állami tudománypolitikai vezetőivel legitimizálja ezt a segítséget. El kell érni, hogy a szomszédos országokbeli magyar kutatók ösztöndíjakat és kutatási lehetőségeket kapjanak intézeteinkben, s hogy az ottani fiatalabb nemzedék nagyobb számmal jusson magyarországi kutatóintézetekben segítséghez. Az Akadémia vezetése úttörő módon vette magára a feladatot, ha a végrehajtásban a lelemény és az átütő erő még kevésbé is érvényesül. De a szomszédos országokbeli magyar nyelven író, publikáló kutatók, és a szomszédos országokban a magyar nyelvű tudományosság intézményes segítése mellett törekednünk kell arra is, hogy mind a szomszédainknál, mind a világ más tájain a *Magyarország történetével* foglalkozó nem magyar anyanyelvű kutatókat is támogassuk és orientáljuk. A Történettudományi Intézet a magyar nyelvű történészek és a Magyarország történelmével foglalkozó külföldi történészek munkásságának összefogója lehet. Igen jó hagyománynak tartjuk azt, hogy a Magyar Történészek Világszövetségének rendezvényeit — mind a Nemzeti Bizottság, mind a Világszövetség keretében — a Történettudományi Intézet segítette és szervezte az elmúlt években.

A szakmai műhely

A Történettudományi Intézet legyen a szakma műhelyvitáinak otthona is. A szakmán belül az utóbbi 15 esztendőben igen egészséges fejlődés eredményeként szaporodtak a határozott profilal rendelkező egyetemi és közgyűjteményi műhelyek. Sőt, mint ismeretes, új tanszékek is alakultak. Ma már ilyen műhelynek számít a debreceni, a szegedi, a pécsi és természetesen a budapesti egyetem néhány intézete, de ugyanígy néhány megyei levéltár és múzeum is. A Történettudományi Intézet mellett tehát szaporodtak a műhelyvitákra, műhelykonferenciákra berendezkedő intézmények. Ezen *egészséges decentralizációban* azonban mégis szükséges az, hogy a hazai és a nemzetközi tudományosság új módszertani eredményeit, az új tematikai útkereséseket a magyar nyelvű történeti szakmai közönség számára tervszerűen tegyék hozzáférhetővé. Ezt a célt szolgálja az Előadások a Történettudományi Intézetben c. vitasorozat: egy-egy átfogó témáról vagy figyelemre méltó módszertani újításról előadás hangzik el az Intézetben (írásban is sokszorosítva). A fővárosi és a vidéki szakmai közönség bevonásával azt megvitatják és az előadás szövegét a hozzákapcsolódó vita ismertetésével egyetemben közzéteszük a História-könyvtár füzetsorozatában. Nem csak a kutató-történészek, de a tanártársadalom körében is közkezdvelt ez a rövid, a problémákat világosan exponáló füzetsorozat. Az Intézet ilyen műhely-jellegét a következő években is erősíteni kell.

Testvérintézmények

Végül, az Intézet össz-szakmai funkciójáról szólva nem feledkezhetünk meg arról, hogy a Történettudományi Intézet ezt a funkcióját csak akkor töltheti be, ha tudományszervezési és

tudománymenedzselési hatóköre az *Intézet*en kívüli kollégákra is kiterjed. Az intézeti előadások jelentős részét Intézet

II. Az intézet belső helyzetéről, a kibontakozás lehetőségeiről

Az Intézet össz-szakmai elhelyezkedéséről, a szakmán belüli koordináló és „kiszolgáló” tevékenységéről, műhely-jellegéről mondtak után a kérdés természetesen az: milyen belső feltételekkel rendelkezik az Intézet e feladatok megoldásához? Milyen személyi és kutatáspolitikai elképzelésekkel lehet a növekvő feladatok és a csökkenő költségvetési ráfordítás ellentmondásait feloldani?

Személyzeti kérdések

1985-ben az igazgatói tisztséget megpályázó Ránki György már jelezte, hogy „az elkövetkező években az Intézet vezető gárdájának gyökeres személyi átalakulásával kell szembenézni”. A pályázó igazgató már akkor leírta: az akkori, nemzetközi hírű 70 évesek távozása után szembe kell nézni az akkori „hatvanasok” lassú kiöregedésével és azzal, hogy épp az erejük teljében lévő ötven-hatvan év közöttieket a halálesetek megviselték. (És ebből a szintén nemzetközi színvonalú garnitúrából válogattak akkor, a nyolcvanas évek elején az egyetemek is.) Ránki már akkor jelezte: „a vezetés súlypontját mind erősebben a már negyvenévesek gárdájára helyezi át”. Ránki azzal is tisztában volt, hogy az Intézetben az 1970–1980-as években a rendkívül erős idősebb nemzedék mellett az utánpótlás nem volt maradéktalanul sikeres, s hogy a hetven-nyolcvanas évek konszolidált politikájának mintegy árnyoldalaként minduntalan elmaradt a nem bevált kutatók eltanácsolása. Ránki és e sorok frójának együttesen kialakított elképzelése volt ezt a generációs átépítést határozottan, de a legnagyobb emberi tapintattal és az Intézet tudományos ültöképességének minél teljesebb megőrzésével végrehajtani. Az elmúlt időszakban az Igazgatóságot a fentebbi elvek vezették. Megőrizni kívánjuk az 1985-ben mint 70 éveseket jelzett generáció ma már 80 felé haladó vagy azt elért tagjait. Nyugdíjba távozásuk mellett az Intézet OTKA és egyéb forrásokból támogatott projektjeinek keretében foglalkoztatjuk őket, meghagyva szobájukat és teljes jogú intézeti tagságukat. Nemcsak humánus elvek vezetnek bennünket ezen elhatározásunkban, hanem az is, hogy szerintünk a tudományban nincs öreg és fiatal, a humán tudományokban a legértékesebb művek megszületésének korosztály-idejét különböző időpontokra helyezi a kutatás-pszichológia. De a legidősebbek megtartása mellett azért is kötelezzük el magunkat, mert a társadalomtudományos kutatóműhely egyik — a tanszékekre intézményesen kötelezően nem jellemző — sajátossága: a különböző szempontú és különböző éleltapasztalatok szűrőjén megnyilvánuló *kutatói magatartások* egymás mellett élésének biztosítása.

Az Intézet tíz évvel ezelőtt még „derékhadát” kitevő „harmincas születésűek” közül többen fiatalon elhunytak (Benzédi László, Kerekes Lajos, Ránki György, Szűcs Jenő, Vörös Antal) és többen életük utolsó dekádjára a biztosabb megélhetést és a nagyobb presztízt jelentő egyetemi tanárságot választották (Juhász Gyula, L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária). A Ránki koncepciójában „40 évesek”-ként jelzett korosztály 1988 után fokozatosan valóban megkapta a kulcsszerepeket (kényszerből) az Intézet szakmai és adminisztratív vezetésében. Az Engel Pál, Szakály Ferenc, Hegyi Klára, Péter Katalin, Szász Zoltán, Somogyi Éva, Sipos

Péter, Vida István, Glatz Ferenc és a hozzájuk korosztályban közel állók (Fodor Pál, Gyáni Gábor, Soós István, Pók Attila, Tóth István György, Szabó Dániel, Lackó Mihály, Szarka László) az elmúlt esztendőekben igazgatóhelyettesi, osztályvezetői és csoportvezetői, szerkesztői megbízásokat kaptak. Ugyanakkor az ő nevükhöz fűződnek jobbra azok a kézikönyv jellegű alkotások is, amelyek az elmúlt esztendőekben az intézeti tervek biztos darabjai lettek, és amelyekre a következőkben is összpontosítanunk kell.

Az Igazgatóság kénytelen volt tíz munkatárstól megválni. Részben a költségvetési csökkentés kényszerítette ezt ki, részben a már Ránki által jelzett, de csak 1990-ben megkezdett szelektálás. A távozó kollégák mindegyike az intézeti állásnál jobban dotált gyűjteményi, kutatói vagy oktatói állást nyert.

Az Igazgatóság tudatosan törekszik a legfiatalabb korosztály, a *tudományos utánpótlás* biztosítására és a korábbiaknál határozottabban kívánja őket bekapcsolni az Intézet kollektív vállalkozásaiba. A 25 és 35 év közöttiek közül már többen kaptak a kollektív munkákban megbízást (Borhi László, Burucs Kornélia, Balogh Margit, Köblös József, Pótv János, Rainer M. János) és a legfiatalabbakat is (Hadarics József, Kovács László, Szántay Antal, Miklós, Horváth Zsolt, Czenzhe Miklós), valamint a tudományos ösztöndíjasokat (Vörös Boldizsár, Szatmári Péter) összetévesztési megbízásokkal látjuk el. Az Akadémia vezetése, ezen belül a Társadalomtudományi Főosztály igen nagy segítséget ad abban, hogy a költségvetési források csökkentése keltette konfliktusokat ne az utánpótlás rovására oldjuk meg. Elutasítottuk azt a véleményt, amelyik a nyugdíjazások erőltetésével, az idősebb generáció kényszerűnek ítélt távozásával kívánta a restriktív gondokat megoldani, de elutasítottuk azokat az álláspontokat is, amelyek az Intézetben „létszámstoppal” kívánták a finanszírozási gondokat enyhíteni.

Az Intézetben tehát jelen van a 70 fölöttiek nagy tekintélyű gárdája (Benda Kálmán, Györfly György, Hanák Péter, Heckenast Gusztáv, Lackó Miklós, Pach Zsigmond Pál — és ide soroljuk Kosáry Domokost is), sikerült a középgeneráció megerősítése és „helyzetbe hozása” a hazai és a nemzetközi fórumokon. És megindult a 35 éven aluliak integrálása az intézeti közösségbe. Ezt a korosztály-megoszlást kiegyensúlyozottnak tartjuk, és megítélésünk szerint a következő években annyiban kell korrigálni a gyakorlatot: a legfiatalabbakkal mind többet kell foglalkozni. Ezen a téren az Intézet osztályvezetőire az eddigieknél sokkal aktívabban kell számítnia az igazgatónak.

A személyi állomány minőségének javításában még nagyobb gondot kell fordítani a legfiatalabbak bevonására a nemzetközi tudományos életbe. Az Igazgatóságon belül vita kérdése, hogy a felkészülési periódusban a fiatal történész-kutatóknak milyen arányban kell energiáikat az *egyéni kutatásra*, a közös munkákban való *társzerep* vállalására és a *külföldi „konferenciázásra”* fordítani. Megítélésünk szerint az osztályvezetőnek és az igazgatónak a kutatói individuuum legmesszebbmenő tiszteletben tartásával kell személyenként döntenie. Igyekezni kell e hármas „elkötelezettség” egyensúlyának megtartására, de számot vetni azzal, hogy a munkatársak egyéni hajlama, szellemi alkata is különböző.

Kutatásszervezési és finanszírozási problémák

A hazai tudománypolitika jelenleg nem rendelkezik irányadó elképzelésekkel arra vonatkozóan, hogy mely kutatási ágazatban, milyen arányban és milyen intézményes keretben határozható meg a kutatás *közvetlen költségvetési-*, illetve *projekt-finanszírozása*. Az 1989–90. évi fordulat a korábbinál nagyobb szerepet szánt a projekt-finanszírozásnak és ezekben az elképzelésekben az Akadémia által, név szerint a Láng István főtítkárral által menedzselte OTKA finanszírozás tapasztalataira támaszkodhatott. Az elmúlt esztendőben azután — megítélésünk szerint — visszajára fordult a pártállami egyoldalúság: még eredetükben feltárára váró kultúrpolitikai megfontolásokból, az Akadémia szerepének ideológiai (azaz tudományon kívüli) szándékú visszaszorításából következően a független kutatóhelyek közvetlen költségvetési finanszírozása visszaesett, a projekt-finanszírozás pedig nagyobb helyet kapott. Megítélés-

sünk szerint egyes tudományágzatokban indokolatlanul. Megjelenni látszik az 1970-es évek liberalizálódó tudománypolitikájának túlzása és kétarcúsága: amikor „felfedezték” a projekt-finanszírozást Magyarországon, s ezt a formát a keretintézetek felállításával kívánták döntő szerephez juttatni a tudásban, néha nem is tagadták, hogy az agit.prop.-vonalba akkor sem illeszkedő társadalomtudományos intézeteket ezen a módon is „fegyelmezni”, (azaz bizonytalanságban tartani) kívánták. E kétarcúság — a tudomány- és kutatásszervezési koncepció egyoldalúsága és a politikai ideológia jelenléte — megítélésünk szerint most is színezi a tudománypolitikát.

A Történettudományi Intézet Igazgatóságának számolni kell ezekkel a körülményekkel, még akkor is, ha ezeket nem tartja „ideális”-nak. Ilyen viszonyok közepette kell az Intézet szakmai programjához a megvalósítás feltételeit biztosítani. Fokozottabb figyelmet kell fordítani az Intézet szakmai erejének érvényrejuttatására az új típusú pénzszerzési lehetőségek közepette is. Továbbra is tartózkodni kívánunk annak elfogadásától, hogy az egyéni pályázatok rendszere szétfeszítse a kutatóintézeti tervszerűség kereteit. De figyelniünk kell arra, hogy az Intézet jónevű kutatói a kutatáshoz szükséges feltételek megteremtésében az új projekt-finanszírozási rendszerben is támogatást kapjanak az Igazgatóságtól. Az intézetvezetési adminisztrációnak az eddigieknél is tájékozottabbnak kell lennie az alapítványi- és pályázati lehetőségekben, fel kell szólítania a munkatársakat az ezekben való részvételre.

Bármilyen áttekintéssel is rendelkeznek azonban az Igazgatóság és az igazgató a következő esztendőkből a szakma és a kulturális intézményrendszer felett, nem tudja kiküszöbölni a kutatói állományban rejtelkedő bizonytalanság érzését. Nemcsak a kutatóintézetekkel kapcsolatos huzavona kelti ezt a bizonytalanság-érzést, hanem az is, hogy a bérjellegű (tehát szerződésileg biztosított) dotáció továbbra is alacsony és az Igazgatóság eszközei elsősorban a pályázati pénzekkel való „pótfinszírozásra” terjedhetnek ki. Ezzel a kettősséggel a következő évek igazgatójának számolnia kell. (Ha csak a Pénzügyminisztériumnak a kormányzaton belüli érthetetlen omnipotenciája odáig nem terjed, hogy a pályázati pénzeket is úgy fogja kezelni az adózás- és a járulékkötelezettség terén is, mint a bérjellegű kifizetéseket, s ezzel azok reálértékét jelentősen csökkenti. Meg is szüntetheti ezzel a pályázati pénzek Intézeten belüli pótfinszírozási lehetőségét.)

III. Kiemelt kutatási témák

A Történettudományi Intézetben kiemelten kezelendő kutatási témák és a kutatási korszakok preferenciájának taglalása nagy helyet kapott az 1990–1995. évre benyújtott pályázati programjavaslatban. Ezeknek érvényessége megítélésünk szerint 1993-ban sem szűnt meg. Az akkori programjavaslatban foglaltakat megismerhette mind a Történettudományi és Filozófiai Osztály, mind a Társadalomtudományi Főosztály, mind az Intézet kutatóközössége. Minősítette a programot és vizsgálta Intézeten belüli megvalósítását az Akadémia II. Osztálya által lefolytatott kétféle felülvizsgálat is. Így csak emlékeztetni szeretnénk az ott leírtakra, mint részben már az 1980-as években megkezdett, részben mint 1990-től új kutatási irányokra.

a.) A *társadalom- és művelődéstörténeti* kutatásokat az Intézet továbbra is előnyben kívánja részesíteni. Továbbra sem azt az utat választanánk, amely 1985-ben fogalmazódott meg: először egy rövid szintézis, eddigi ismereteink összefoglalása, majd pedig részletkutatások. Mi a fordított logika hívei vagyunk: először a kiterjedt és a mikrotémákkal is megbirkózó részletkutatások, s csak ezt követően a szintézis. A következő akadémiai periódusban tehát a társadalom- és művelődéstörténeti kutatásokat, az ezekkel foglalkozó tanulmánykötetek szerkesztését és segítését kell napirenden tartani. Nem tagadható viszont egy, a széles közönség számára készítendő társadalom- és művelődéstörténeti, monografikus összefoglaló elkészítése. Különösen a közép- és kora újkori kutatások teszik ezt lehetővé, míg a jelenlegi személyi adottságok éppen az újkori szintetizálást tűzhetik napirendre.

A *közép-európai témák* szerves beillesztése kutatási terveinkbe az elmúlt esztendőben sikerrel járt. Ahogy ezt folytatni kívánjuk, kihasználva a bécsi ÖOSI-val, a prágai egyetemmel, a pozsonyi Történettudományi Intézettel kialakult jó kutatói kapcsolatot, úgy folytatni kívánjuk a jelenleginél is nagyobb intenzitással az *egyház történeti kutatások* szervezését. Nem egy feltételezett kurzushoz igazodni akaró szemlélet hajt bennünket, hanem az egyházak tényleges társadalmi, kulturális szerepének megmutatási szándéka. Részben adattár-készítéséhez, részben társadalom- és művelődéstörténeti szempontú elemzésekhez kell a tal erőket megtalálni.

Továbbra is fontosnak tartjuk a *Történelmi Atlasz* megalkotását, és általában a *történeti kartográfia* művelését.

Mindezeknek a tematikus preferenciáknak az érvényesülése leolvasható az Intézet kiadványain, nem utolsósorban a História-könyvtár tematikai irányain.

b.) A *korszakok preferenciájában* is változatlanul a középkor, a török–magyar együttélés kora, a Habsburg birodalom és Magyarország, valamint az 1949 utáni korszakok művelését tartjuk elsősorban segítettőnek.

A *klasszikus középkor* kutatásának támogatása jobban csak szándék jelenleg, mivel rendkívül kevés az egyetemről kikerülő és a szükséges előképzettséggel rendelkező szakkáder. Az Igazgatóság kísérletezik a későbbi korszakok megfelelő képzettségű kutatóinak „átirányításával” és azzal, hogy az ezzel a korszakkal foglalkozni kívánó *egyetemi hallgatóknak* adjon ösztöndíjat.

A *török–magyar együttélés* korának nemzetközileg is fontos témájában az Intézet kutatói állománya jelenleg világviszonylatban is a legerősebb. A következő akadémiai periódusban meg kell találni azokat a nemzetközileg is figyelmet keltő szervezeti kereteket (folyóirat, évkönyv idegen nyelven), amelyek e kutatócsoport munkásságát és az egyes munkatársakat megillető presztízshez juttatják.

A *Habsburg birodalom és Magyarország összehasonlító kutatása* az elmúlt években újabb lendületet kapott. A magyar történettudomány jelenleg legkiegyensúlyozottabb és nemzetközileg is legeredményesebb kutatási területe. (Rendszeres nemzetközi konferencia-sorozatok, az osztrák–magyar kétpólusú kutatói szemlélet kitágítása a nem német, nem magyar népek kutatóinak bevonásával; az idősebb és legfiatalabb kutatói generációk szerves együttműködése valósul meg.)

Az 1949–89, azaz a *szovjet rendszer történetének* kutatásában a kezdeti jó törekvések csak a következő években engedik majd a közönség elé az eredményeket. Igen látványosak az 1956-os Intézet keretében dolgozó munkatársaink eredményei. A nemzetközi viszonyok feltárása és a köznapi élet történetének kutatása még csak az első publikációkat termelték. Az Akadémia elnöke által létrehívott Jelenkortörténeti Bizottság az ilyen kutatásokat már az eddigiekben is hathatósan támogatta. Remélhető, hogy a következő akadémiai periódusban ez a támogatás az eddigieknél is hatékonyabban fog a valóban nagyszabású munkák támogatására koncentrálni. Ezzel is segíti a józanító történelemhez közelítést egy olyan időszakban, amikor a magyar társadalmat politikai jelszavak kísérőmondataiként tudósítják az elmúlt 40 év történelméről.

IV. Az intézet infrastruktúrájáról

Az Intézet Igazgatóságának, megítélésem szerint, tovább kell folytatnia az infrastruktúra-fejlesztését. Az 1980-as években megkezdett központi számítógépes rendszerfejlesztés helyett mindinkább a *személyes használatú* számítógépek alkalmazását kell segíteni. Ahogy ezt eddig is tettük: a pályázati úton elnyert pénzekből vagy intézeti támogatásokból ösztönözni és segíteni a kutatók eszköztárának ilyen irányú modernizálását.

A kéziratok megjelentetéséhez és szerkesztéséhez szükséges *központi számítógépes rendszer* viszont továbbra is szinten tartani, egyes vonatkozásokban (pl. az adminisztrátornői kar *magas képzettsége*) javítani kívánjuk.

A *szerkesztői, dokumentátori állományt* nem kívánjuk a korábbi évtizedek létszámszintjére emelni. A fejlesztés súlypontját a szerkesztői munkafázisokra kívánjuk helyezni, ezen belül *különböző nyelven* munkatársakat alkalmazni, akik lehetőleg a szomszédos országok nyelveit (szerb, *horvát, szlovák, román*) bírják. A kiadói feladatokon belül a kiadványmenedzselést és a *széles körű elosztást* kívánjuk csak az Intézetnél tartani, a kiadói technikai fázisokat pedig bér munkába kiadni.

Sok év óta a legnagyobb gondot a korábban kitűnő *könyv- és folyóiratállomány* szűkülése okozza. A költségvetési csökkentés, valamint a nemzetközi szakirodalom bővülése arra int bennünket: ne engedjük sérülni a könyvtár nemzetközi és hazai *kézikönyv-anyagát*, ugyanígy a jelenleginél nagyobb súlyt helyezünk a *nemzetközi folyóiratanyag* gyarapítására és a költségvetési csökkentés hatását a különböző részmonográfiák vásárlásának rovására hárítsuk.

*

Mindezek az elképzelések természetesen csakis akkor valósíthatók meg, ha az Intézet kutatói kollektívája az Intézet vezető funkcióban lévő munkatársaival egyetértésben támogatja a javaslatokat, és abban az esetben, ha az Akadémia vezetése a történettudomány bizonyos *szükség szerű preferenciáját* a társadalomtudományokon belül elfogadja.

1993. október 11.

Glatz Ferenc